

Отримано: 27 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: kalymon.yulia@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-128-130

Калимон Ю. О. Прикметники на позначення кольору у новелах Василя Стефаника: корпуснобазований підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 128–130.

УДК: 811

Калимон Юлія Олександрівна,
кандидат філологічних наук,
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

ПРИКМЕТНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД

*Стаття присвячена аналізу лексем на позначення кольорів у новелах Василя Стефаника, виданих за його життя та оформлених у корпус текстів. Назви кольорів виконують особливу семантичну та естетичну функцію у канві художнього твору, а корпусний підхід та конкорданс дають змогу комплексно та цілісно проаналізувати зазначений пласт лексики. Здійснено порівняльний аналіз вживання назви кольору **жовтий** із корпусом текстів письменників-сучасників новеліста. Отримані результати дали змогу виявити індивідуально-авторські приклади вживання назви кольору **жовтий** та визначити котре зі значень поданих у СУМ повинне стати першим при укладанні словникової статті для словника мови творів Василя Стефаника.*

Ключові слова: прикметник, колір, корпус текстів, конкорданс, словник мови письменника.

Yuliia Kalymon,
PhD in Philology,
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

ADJECTIVES FOR COLOUR NOMINATION IN SHORT STORIES BY VASYL STEFANYK: A CORPUS-BASED APPROACH

*The article is devoted to the analysis of adjectives that denote tokens for colours in the short stories by Vasyl Stefanyk. That is also traditionally considered as one of the manifestations of individual manner of writing and as a marker of the nation's view of the world. The short stories under study were published during the author's lifetime and were designed in the corpus of texts. The names of colours perform a special semantic and aesthetic function in the outline of the literary work, and the corpus-based approach and concordance make it possible to comprehensively and holistically analyze this layer of lexicon. The corpus of Vasyl Stefanyk's literary works comprises 57 short stories published during his lifetime and was created in accordance with the basic requirements for the compilation of text corpora. A comparative analysis of the use of the adjective **zhovtyi/yellow** with the corpus of contemporary novelists was conducted. The obtained results have made it possible to identify peculiar individual examples of the use of the adjective **zhovtyi/yellow** by Vasyl Stefanyk and to determine which of the meanings given in the Dictionary of the Ukrainian Language (SUM) should be placed as the first one when compiling a dictionary article for the dictionary of Vasyl Stefanyk's literary works.*

Key words: adjective, colour, text corpus, concordance, dictionary of the writer's language.

Письменницький хист здавна вважають одним із виявів етно-культурної та мовної картин світу певного етносу [7, с. 21; 5, с. 65; 15, с. 4–8]. Особливе місце серед палітри мовних засобів посідають прикметники, зокрема, лексеми для позначення кольорів. Спектр їх вивчення доволі широкий та зачіпає різні галузі лінгвістики (порівняльне мовознавство, етнолінгвістику, психолінгвістику, семасіологію тощо) [16, с. 189–194]. Велику кількість розвідок присвячено і вивченню функцій та особливостей їх вживання українськими письменниками, яке не втрачає актуальності сьогодні (наприклад, білого та сірого у В. Винниченка [10; 11], чорного у В. Шкляра [20], чорного та білого у кількох новелах В. Стефаника [3], назв кольорів у малій прозі М. Коцюбинського [3; 17] та М. Хвильового [4], поезіях І. Франка [23] та В. Барки [1] та ін.).

Запропоноване дослідження присвячено аналізу використання прикметників на позначення кольорів у новелах Василя Стефаника, оформлених у корпус текстів, та приурочене 150-літньому ювілею з дня народження видатного новеліста. **Метою** розвідки є також і порівняння вживання лексеми *жовтий* із корпусом сучасників Василя Стефаника, який сформовано на основі корпусу ГРАК (версія 7: Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк. Київ, Осло, Єна, 2017–2019. URL: uacorpus.org), задля вияву індивідуально-авторських прикладів вживання обраної лексеми в текстах новеліста. Аналіз фактів на основі корпусів дає змогу укладачам словників аргументовано, на основі статистичних даних, організувати ієрархічну структуру словникової статті на рівні мікроструктури, чітко вказуючи – яке значення частотніше, таке й належить подавати першим.

Для проведення квантитативних досліджень творів Василя Стефаника, а також для подальшого розроблення словника мови його творів, створено відповідний корпус його новел. Під лінгвістичним корпусом розумітимемо «великий, уніфікований, структурований, роззначений, філологічно компетентний масив мовних даних, поданий у електронному вигляді та призначений для різних мовознавчих студій» [19, с. 269–270; 22, с. 11]. Проаналізувавши доступні джерела та проекти зі створення корпусів творів українських письменників [2; 8; 12] та врахувавши далеку перспективу упорядкування наукового видання творів Василя Стефаника [6; 21], у межах нашого дослідження до корпусу творів залучено новели, які увійшли до останнього прижиттєвого ювілейного видання «Твори» 1933 року. Варто зазначити, що до ювілейного видання новели було здебільшого згруповано за фактичними першими виданнями цих новел. Перший блок – «Кленові листки» – складається з новел, що вперше вийшли у чернівецькій газеті «Праця» у 1897, у «Літературно-науковому віснику» упродовж 1898–1901 років та в «Будучності» 1899 року. Другий блок «Дорога» – новели з однойменної збірки, вперше виданої у 1901 році. Третій блок «Земля» – це новели, написані після тривалої перерви та опубліковані у збірці 1926 року під однойменною назвою (6 новел), у «Літературно-науковому віснику» (8 новел) та раніше неопубліковані [9, с. 500–505]. З невідомих причин

не увійшли до видання новели «Межа», «Портрет» та «Шкільник», які були опубліковані за життя письменника, відповідно у 1927, 1929 та 1932 роках. Їх було звірено з відповідними виданнями та долучено до корпусу. Отже, матеріалом дослідження слугував упорядкований електронний текстовий масив – корпус – із 57 новел, виданих за життя Василя Стефаника, загальним обсягом 53978 слововживань (12834 словоформи).

На основі класифікації поданої О. Демською у «Текстовий корпус: ідея іншої форми» [14, с. 121-144] створений корпус творів Василя Стефаника має такі ознаки:

1) за метою створення та призначення: референційний (інформація про мову на певному часовому зрізі); синхронний (репрезентує мову певного часового проміжку); статичний (фіксує стан мови на певному часовому зрізі); спеціальний (репрезентує певний мовний зріз або рівень, фрагмент мови; скерований на розв'язання часткових, специфічних наукових дослідницьких завдань);

2) за типом текстового матеріалу: повнотекстовий (містить повні тексти новел Василя Стефаника); писемний (конститутивним матеріалом корпусу є лише друковані тексти); одномовний;

3) за типом програмного опрацювання: частково роззначений (містить структурне, морфологічне й екстралінгвістичне роззначення).

Підкорпус на основі ГРАКУ хронологічно відповідає періоду активної творчості Василя Стефаника та охоплює часовий відтинок 1899–1935 рр., а також, завдяки регіональному роззначенню, відбиває творчість західноукраїнських письменників того періоду. Обсяг корпусу становить більше 500000 слововживань.

Корпус та конкорданс новел Василя Стефаника надає вичерпну характеристику вживання назв кольорів, адже вивчати художнє слово найкраще актуалізованим у контексті. Для аналізу лексем на позначення кольорів послуговуватимемося критеріями, поданими А. Кристенко, згідно з якими в українській мові основними є сім семантично незалежних назв, які позначають колір без відтінків і вважаються основними (наприклад, *червоний, жовтий, зелений, синій, білий, чорний*) [18, с. 97]. Вони становлять ядро (основу) лексико-семантичної групи назв кольорів. Усі інші є назвами відтінків основи, що вказують на ступінь вияву колірної якості, на інтенсивність колірної ознаки, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу тощо (наприклад, *чорнявий, попелястий*) [18, с. 97-98]. У таблиці 1 подано кількість уживань назв кольорів, які становлять ядро цієї категорії в корпусі новел Василя Стефаника та у творах його сучасників (отриманих із корпусу ГРАК).

Таблиця 1

Статистичний аналіз назв кольорів у корпусі новел Василя Стефаника та у корпусі творів його сучасників (на базі корпусу ГРАК)

Колір	Новели В. Стефаника		Твори сучасників В. Стефаника	
	Абсолютна частота	Відносна частота	Абсолютна частота	Відносна частота
білий	83	35 %	233	28 %
чорний	71	30 %	299	35 %
червоний	33	14 %	92	11 %
синій	22	9 %	51	6 %
зелений	16	7 %	98	12 %
жовтий	6	3 %	29	3 %

Як бачимо, Василь Стефаник уживав назви кольорів-основ так само, як його сучасники. Отже, наступним кроком буде порівняння та визначення провідних контекстів уживання тієї чи тієї назви кольору. До прикладу, розглянемо детальніше назву кольору *жовтий*, який належить до ядра лексико-семантичної групи кольорів в українській мові. Визначення у СУМ-11 (Том II, с. 540) та СУМ-20 (URL: <https://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=27234&page=914>) (із вилученням у СУМ-20 позначень реалій, які вже у СУМ-11 мали примітку застаріле чи дореволюційне та які на сьогодні не існують) ідентичні та містять такі компоненти: «1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, ясного жовтка, соняшникового цвіту; ... // Уживається як постійний епітет до деяких назв; ... // Зблідлий, змарнілий, із землистим відтінком; худий; ... // Засохлий, вигорілий, зів'ялий. 2. Уживається як складова частина деяких ботанічних назв, термінів» (подано за СУМ-20).

Контекстний аналіз отриманих слововживань леми *жовтий* у досліджуваних корпусах дав змогу визначити, що й у Василя Стефаника, і в його сучасників вона виступає атрибутом таких лексико-семантичних полів:

об'єкти / предмети побуту, господарювання: «...постелі і грядках *скорці червоні, сині, жовті, писані, усіякі-усіякі!*» (С. Воробкевич «Вимуштрований кінь»); «*Марія здохнула з сволока жовту свічку і всі шукали сірників*» (Гріх: 218) 139

рослини: «*З берези і з явора спадав жовтий зів'ялий лист густо на землю*» (С. Воробкевич «Що людей єднає»); «*Найстарший стіжок був чорний, ... а цюгорічний жовтий як віск*» (Давнина: 114).

природа: «*Приплинемо, синє пірце, на жовтий пісок*» (Ю. Федькович «Штефан Славич»); «*Вони вгризалися знов у жовті лани*» (Дорога: 108)

Лише у Василя Стефаника знаходимо вживання лексеми *жовтий* для означення їжі («*Солонини в коморі стояло три бочки. В одній трілітня, жовта і м'яка як масло*» (Давнина: 113) та **хворобливого стану:** «*Згодом зачнуть їй поперед очі бігати жовті або сині плями*» (Вістуні: 119).

Натомість у корпусі його сучасників знаходимо й означення елементів:

одягу: «*лякированої шкіри, украшений вишивками із жовтих, білих та зелених ремінчиків на горішнім*» (І. Франко «Гутак»);

зовнішності: «*Очей сипались кругом іскри гніву, худоцава жовта твар стала біла, як крейда*» (С. Воробкевич «Панич Леонід»);

матеріалів: «*А той аркуш старого жовтого паперу з пожовклим письмом черниці Ксенки*» (С. Воробкевич «Черниця Ксеня»).

неживого світу (об'єктів неприродного походження): «*Нарешті відімкнув і впустивши до казні сніп жовтого світла зі своєї ліхтарні*» (І. Франко «До світла!»).

В обох корпусах зафіксовано використання порівняльного звороту з як: як віск («*Найстаріший стіжок був чорний, ... а цьогорічний жовтий як віск*» (Давнина: 114); «*тобі приносив, того дрібного (тютюну), як шафран, жовтого, як віск, пахучого, як фіалок*» (С. Воробкевич «Андрій Крейцар»), а також поодинокі вживання як шафран («*а я мала сукеночку тоненьку, жовту як шафран, а по ній цвіти ніби голубчики*» (С. Воробкевич «Черниця Ксеня»), як масло («*Солонини в коморі стояло три боці. В одній трілітня, жовта і м'яка як масло*» (Давнина: 113)), що свідчить про бажання авторів уточнити відтінки кольору зображуваного предмета. Варто зазначити, що у СУМ-11 не подано прикладів порівнянь зі словом шафран у контексті колірної ознаки.

Отже, у новелах Василя Стефаника назва кольору жовтий представлена нечисельною кількістю номінацій і в контексті позитивної / нейтральної інформації, переважно у прямому значенні. Дефініція леми жовтий у словнику мови новел виглядатиме так:

ЖОВТИЙ (6) примк. 1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим. Вони вгризалися знов у жовті лани (Дорога: 108). 2. Зблідлий, змарнілий, із землистим відтінком; худий. ... а до них загнав що-найобдєртєших мужиків і найжовтіших жінок і додав ще голої дробини – дітей... (Палій: 134).

у порівн. Найстаріший стіжок був чорний, ... а цьогорічний жовтий як віск. (Давнина: 114).

жовта (Давнина: 114); **жовте** (Камінний Хрест: 94); **жовту** (Гріх: 218); **жовті** (Вістуні: 119; Дорога: 108) **найжовтіших** (Палій: 134).

Перспективним у цьому аспекті виглядає вивчення решти прикладів вживання назв кольорів у новелах Василя Стефаника та їх порівняння з аналогічними одиницями лексики авторів певного часового періоду з визначенням провідних концептів у їх творчості та точок їх перетину.

Література:

1. Адах Н. А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові Василя Барки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна.* Вип. 10. 2008. С. 3–10.
2. Алексієнко Л. А., Дарчук Н. П. Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність (До 130-річчя від дня народження Лесі Українки): Зб. наук. пр.* Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. С. 344–352.
3. Бабій І. «Передо мною стояв світ, новий і чорний...» (кологористика у мові В. Стефаника). *Культура слова.* Вип. 48-49. 1996. С. 50–54.
4. Бабій І. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Хвильового) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ. 1997. 21 с.
5. Беркещук І. С. Картина світу – основа світогляду. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* Вип. 47. 2018. С. 64–67.
6. Білявська О. Принципи наукового видання творів В. Стефаника. *Питання текстології.* Київ : Наукова думка, 1968. Вип. 1. С. 243–294.
7. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари. 1996. 416 с.
8. Гавриш Ю., Ільницький О. Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка = A Concordance of the Poetic Works of Taras Shevchenko / [ред. й упоряд. О. Ільницький, Ю. Гавриш]. В 4 т. Т. 1. Едмонтон; Торонто : [б. в.], 2001. 773 с.
9. Горак Р. Кров на чорній ріллі: Есе-біографія Василя Стефаника. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 608 с.
10. Гуцул Л. Ад'єктиви на позначення білого кольору в малій прозі В. Винниченка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки.* Вип. 138. 2015. С. 313-317.
11. Гуцул Л. Функціональне навантаження кологористичних ад'єктивів «білий» та «сірий» у прозі В. Винниченка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки.* Вип. 92. 2010. С. 306–315.
12. Данилюк Н. Словник мови Лесі Українки та нове видання її творів. *Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 1 (3). С. 31–40.
13. Дарчук Н. П., Лангенбах М. О. Електронний словник мови Тараса Шевченка: методика і технології укладання. *Українське мовознавство.* № 1 (44). 2014. С. 106–115.
14. Демська О. М. Текстовий корпус: ідея іншої форми. Київ : ВПЦ НАУКМА, 2011. 282 с.
15. Ссипенко Н. Г. Лексико-семантичні компоненти авторського стилю і мовна картина світу (на матеріалі англословної прози воєнної та мирної тематики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2007. 20 с.
16. Іншаков А. Е. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* Вип. 9. 2013. С. 188–195.
17. Коцюва А. Естетичне навантаження кологором в індивідуально-авторській картині світу М. Коцюбинського. *Studia Ukrainica Posnaniensia.* Том 3. 2015. С. 113–118.
18. Крищенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство.* № 4. 1967. С. 97-112.
19. Кульчицький І. М. Корпуси текстів як лінгвотехнологічне підґрунтя виявлення змін в українській мові. *XX–XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі: Монографія / гол. ред. А. Архангельська.* Оломоуць: Університет ім. Ф. Палацького, 2016. С. 269–298.
20. Марчук Л. М. Духовнопсихологічний портрет через призму кольору: поняття чорного. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки.* Вип. 38. 2014. С. 217–221.
21. Піхманець Р. В. Проблеми наукового видання художньої спадщини Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово.* 2016. С. 122–133.
22. Широков В. А., Бугаков О. В., Грязнухіна Т. О., Костишин О. М., Кригін М. Ю. Корпусна лінгвістика : монографія. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ : Довіра, 2005. 472 с.
23. Явір Л. В. Символічне наповнення кольороназв у поезії Івана Франка. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* Дрогобич, 2013. С. 435–444.